

NEDERLANDSKE FORBINDELSER

■ NILS ARNE SØRENSEN OG BO POULSEN

Dette nummer af *Temp* blev færdigredigeret, mens alle medier i alle formater – og garanteret også i meget store dele af menneskehedens tanker – havde stift fokus på covid-19 pandemien og dens sundhedsmæssige og økonomiske udtryk samt konsekvenser. Selv om *Temp* kan kaldes en (meget) lille, selvstændig virksomhed, tydede intet nu på, at tidsskriftet ville blive truet på sin eksistens af pandemien. Til gengæld betød nedlukningen af Danmark, at de sidste led i de redaktionelle processer, før dette nummer kunne afleveres til sats og tryk, blev noget udfordrede. Hjemmepasning og -undervisning af børn gav mindre tid og energi til at skrive, pudse af og redigere. Mens krav om *social distancing* ikke besværliggjorde kommunikationen inden for redaktionsgruppen, hvis medlemmer er spredt over hele landet, og derfor lige siden de første tanker om nummeret blev søsat i 2018 primært havde kommunikeret via e-mails, så opdagede vi alle, hvor meget vi savnede den viden, der ikke er digitaliseret, men kun er at finde i fysiske bøger på bibliotekernes hylder – og fra slutningen af marts 2020 dermed også under lås og slå.

COVID-19-krisen dannede også hurtigt ramme for nye omgange af debatten om globalisering over for nationalstater. Her blev det globale (eller internationale) og det nationale typisk fremstillet som modsætninger, og det påpegedes også, at reaktionerne på pandemien viste, at det nationale igen trumfede internationalt samarbejde. Den analyse har meget for sig, men overser samtidig, at de nationale svar på COVID-19 endog meget ofte helt eksplicit blev indlejret i internationale referencer. Danske myndigheder – både politiske og sundhedsfaglige – henviste således til erfaringerne fra Kina og Italien, mens man i fx amerikanske og italienske medier kunne læse meget positive omtaler af de danske hjælpepakker, lønmodtagere og erhvervsliv har modtaget for at afbøde krisens økonomiske konsekvenser. Italienske *Corriere della Sera* kaldte ligefrem Danmark "et paradys, der ikke kan kopieres, men som bør efterlignes mest muligt."¹

Læst på denne måde spejler pandemien og reaktionerne på den således mange af de analyser, historikere de sidste par årtier har lavet af grænseoverskridende fænomener under overskrifter som *entangled history*, *histoire croisée* og transnational eller -regional historie. Ofte har disse analyser været drevet af ønsket om at vise, at det stats- og nationshistoriske perspektiv, som vores fag omtrent blev født med, sætter ufrugtbare grænser for forståelsen af historisk-socialle processer, og

1 *Corriere della Sera* 22.03.20. Se også *New York Times* 28.03.20.

det må man sige, at de har gjort igen og igen. Men samtidig har de også ofte vist, at mens stats- og nationshistorie ikke skal skrives og forstås i *splendid isolation*, så er det ligeså meningsløst at forsøge at borttænke stater og nationer: De har ofte sat rammerne for de grænseoverskridende aktiviteter, ofte i egeninteresse understøttet (eller ligefrem taget initiativ til) dem, og de grænseoverskridende aktiviteter – handel, vandringer og andre udvekslinger – har sat sig spor og forandret forholdene i de stater, som har været involveret i disse udvekslinger.²

Dette nummer af *Temp* skriver sig med sit tema om forbindelserne mellem Danmark-Norge og Nederlandene i tidlig moderne tid, dvs. perioden fra c. 1500-1800 ind i denne brede historiefaglige strøm. Lad os starte med en smule begrebsafklaring. Ligesom de fleste danskere har det svært med betegnelsen Storbritannien (eller den helt præcise: UK, som nu er ved at være den almindeligste i landet selv) og upræcist kalder statsdannelsen, der (endnu) omfatter det meste af de britiske øer, for England, bruger de allerfærreste betegnelsen Nederlandene for den statsdannelse, der i dag officielt hedder Koninkrijk der Nederlanden (altså Nederlandenes Kongerige). Vi siger i stedet Holland og kalder indbyggerne for hollændere og ikke nederlændere. Men det er faktisk forkert. Holland er nemlig navnet på en af de historiske provinser i Nederlandene (siden 1840 administrativt opdelt i hhv. Syd- og Nordholland). Det Nederlandene, som kom under Habsburgernes kontrol o. 1500, bestod af "17 Nederlande" (nemlig hertugdømmerne Brabant, Geldern, Limburg og Luxembourg; grevskaberne Holland, Zeeland, Hennegau, Flandern, Artois, Namur og Zutphen samt markgrevs-kabet Antwerpen og herlighederne Mecheln, Utrecht, Friesland, Groningen og Overijssel), mens forløberen for vore dages Nederlandene, nemlig Republikken af de syv forenede Nederlande, som efter et langt og blodigt oprør (Den nederlandske Frihedskrig) fik løst sig fra det spanske Habsburgrige i 1609, bestod af de syv provinser Geldern, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Friesland, Groningen og så Holland. Hvis man vil, kan man undskylde den danske tradition for at kalde hele området (og statsdannelsen) for Holland (som vi deler med bl.a. italienerne) med, at Holland er den i særklasse vigtigste del af Nederlandene, hvad angår politisk, økonomisk og kulturel vægt. Det var også tilfældet i den periode, som dette temanummer interesserer sig for, og de allerfleste forbindelser mellem den danske konges rige og Nederlandene var forbindelser til provinsen Holland.

Den nederlandske Republik var i det meste af 1600-tallet – det som ofte betegnes som Nederlandenes "Gyldne Tidsalder" (*Gouden Eeuw*)³ – trods sin beskedne

2 Sørensen: 'Den transnationale vending?'

3 Begrebet er i de seneste år blevet omstridt. Kritikere fremhæver, at det positive begreb helt skygger for, at tiden langt fra var gylden for alle; hånd i hånd med rigdom, oplysnings-tænkning og kunstnerisk blomstring gik bl.a. tvangsarbejde og slaveri. Derfor besluttede Amsterdam Museum i 2019 at erstatte "Den gyldne Tidsalder" med "Det 17. århundrede". Begrebets kritikere argumenterer for at skrive en mere nuanceret og inkluderende historie, men bestræbelserne er blevet mødt af heftig modstand fra det politiske centrum-højre.

befolkning og indenlandske ressourcebase Europas absolutte økonomiske, teknologiske, kulturelle og politiske stormagt, hvis indflydelse satte tydelige spor i det danske monarki, der i perioden kæmpede for at fastholde sin status som regional stormagt i Østersøregionen. Men den nederlandske storhedstid kan følges tilbage til Habsburgtiden. Allerede midt i 1500-tallet var Antwerpen i provinsen Brabant Europas rigeste handelsby, og det var ikke tilfældigt, at Christian II hentede bønder fra Nederlandene til Amager: I Nederlandene fandt man periodens mest avancerede landbrug. De nederlandske bønder på Amager var ingen enlig svale i det tidlige 1500-tal: Som Lars Bisgaard og Christina Mogensen har vist, var det netop Christian II, der systematisk begyndte at opdyrke de dansk-nederlandske forbindelser.⁴

I deres introducerende bidrag giver Bo Poulsen og Christina Lysbjerg Mogensen både et historiografisk og realhistorisk overblik over, hvad der karakteriserede det nederlandske samfund i storhedstiden og forbindelserne til Danmark-Norge. Her lægges hovedvægten på den økonomiske og sociale udvikling, men der er også blik for den nederlandske stats geopolitiske position. Denne udvikling – og især Den hollandske Republiks position som førende sø- og handelsmagt – betød, at landet fik stor tiltrækningskraft for mange af Danmark-Norges jævne mennesker, der ikke mindst søgte mod Amsterdam, som efter Den nederlandske Frihedskrig erobrede positionen som den førende handels- og søfartsby fra Antwerpen. I artiklen "Handel og Vandel" afdækker forfatterkollektivet med Mette Guldberg i spidsen migrationen – både i form af udvandring og arbejdsvandring – fra Danmark til Nederlandene i 1600-1700-tallet. Alene i Amsterdam slog 15.-20.000 danskere sig ned i perioden, og artiklen viser, at de danske tilflyttere i vid udstrækning blev integreret i byens liv. Artiklen fokuserer især på den dansk-slesvigske Vadehavskyst og illustrerer, at vandringerne her satte klare aftryk både i form af etablering af samhandel og import af både varer og vaner. Importen førte ikke til en nederlandisering af området; i stedet blev det nye bearbejdet og indpasset i de lokale praksisser. Hermed skriver undersøgelsens resultater sig ind i de mønstre, som vi generelt kender fra transferstudier (fx af amerikaniseringen fra slutningen af 1800-tallet og frem).

Vandringerne gik også den anden vej. Det var især højt specialiseret arbejdskraft fra Nederlandene, der kom til Danmark: officerer til flåden, skibstømrere, skibsbygmestre og arkitekter, bl.a., men også købmænd og bønder.

Striden om "Den gyldne Tidsalder" og forsøget på af kolonisere den nederlandske historiske selvforståelse er således helt parallel til fx striden i USA om mindesmærker, der hyl-der borgerkrigens tabere (og dermed indirekte slaveriet), og i Storbritannien om Cecil Rhodes og andre "imperiebyggere". Se *The Guardian* 13.9.2019, Daniel Boffey: "End of Golden Age: Dutch museum bans term from exhibits" og *New York Times* 25.10.2019, Nina Siegal: "A Dutch Golden Age? That is only half the story".

4 Bisgaard: *Christian 2.: En Biografi*; Mogensen: *Idealstat og Lov*.

”Hollænderbyen”, St. Magleby på Amager, er en i dansk sammenhæng helt unik og atypisk *case* med en assimilationsproces, der strakte sig over mere end 300 år. I 1521 inviterede Christian II en række nederlandske bønder til Danmark med henblik på at dyrke grøntsager. De fik tildelt landsbyen Store Magleby, som blomstrede i de følgende århundreder. Grøntsagerne fra Store Magleby fik særligt fint ry for høj kvalitet, så bønderne havde al mulig grund til at dyrke deres egenart som en måde at vedligeholde deres *brand*. Det sikrede de i høj grad ved at gifte sig indadtil. Både samtidige kommentatorer og senere historikere bemærkede denne praksis og pegede på befolkningsmæssig stagnation som konsekvens af denne indavl, men også at praksissen ændrede sig fra midten af 1700-tallet. Aske Brock dokumenterer i sin artikel gennem et omfattende studie af kirkebøger og folketællinger holdbarheden af forestillingerne om endogami, men afviser også, at denne praksis ændrede sig i 1700-tallet: De indvandrede bønders efterkommere blev ved med at gifte sig med andre i landsbyen indtil langt op i 1800-tallet. Giftermålene inden for en meget begrænset genpulje blev skadelig for populationens opretholdelse. I forhold til, hvor velstående Store Magleby var, blev der i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet født uforholdsmæssigt få børn per ægteskab.

Vi møder et helt andet integrationsforløb i Jakob Ørnbjergs artikel om de Hemmer-familien i Aalborg. Her zoomes tæt ind på livet i borgerskabet i Jyllands største by i 1600-tallet. Selv om den nederlandske købmand Henrik de Hemmer ikke har sat sig mange spor i kildematerialet, var han tydeligvis en kendt og lokalt velintegreret erhvervsmand, der ved sin død i 1591 blev begravet i Aalborgs domkirke. Integrationsprocessen kan følges langt tættere for sønnen Christoffer, hvis giftermål og offentlige hverv understregede familiens tætte integration i den lokale elite. Christoffer grundlagde en af Aalborgs største købmandsforretninger med eksport af korn og stude til Nederlandene og det øvrige Vesteuropa. De Hemmer-familien var direkte involverede i handel med Danmarks to største handelsartikler i den tidligt moderne periode og på den måde typiske for deres tid. Ørnbjerg viser imidlertid, at de Hemmer-familien alligevel skilte sig ud og kunne noget særligt – højst sandsynligt i kraft af deres herkomst og kontakter til Nederlandene. Hvis man i Aalborg skulle have fat i det særligt kostbare og fine Nederlandske klæde, skulle man nemlig gå til Christoffer de Hemmer. Christoffer havde også andre særligt forarbejdede importvarer, som man ikke fandt hos byens øvrige købmænd. Kontakten til Nederlandene blev opretholdt i næste generation, da en søn kom på det nu hedengangne Franeker Universitet i Friesland, mens en anden kom i lære som købmand i Amsterdam.

Louise Sebro udvider i sit bidrag det geografiske perspektiv ved at inddrage Dansk Vestindien for at vise, hvordan Amsterdam som sted og det nederlandske som kulturelt omdrejningspunkt var centralt for livet i den dansk-vestindiske koloni. Artiklens greb er et biografisk blik på plantageejer og købmand Johan Lorentz Carstens, født på St. Thomas i 1705, og det vises, hvordan Amsterdam for ham spillede en central rolle, både når det gjaldt handelsmæssige og personlige

forbindelser, men også for hans religiøse vækkelse og engagement i Brødremenigheden. Med Carstens som mikrohistorisk prisme argumenteres der således for, at livet for de europæiske beboere i Dansk Vestindien ikke, som det har været traditionen, kan forstås alene i relation til forbindelsen mellem koloni og moderland, men skal ses som et transnationalt fænomen i kraft af en mængde af sammenfiltrede forhold og netværk i den atlantiske verden, hvor ikke mindst Amsterdam spillede en særlig rolle.

I de hidtil omtalte artikler spiller historiefagets traditionelle kongevej, den politiske historie, kun en perifer rolle – om nogen overhovedet. I Hanne Kolind Poulsens artikel om de mange portrætter af Christian II er det politiske imidlertid i centrum. Her argumenteres der for, at portrættene *ikke*, som traditionelt anført, var et udslag af kongens forfængelighed. De skal i stedet forklares med, at Christian II som den første danske konge udviklede en egentlig politisk billedstrategi, hvad portrættet angår. Denne nye interesse for portrættet og forståelsen for den markante rolle, det kunne spille i en politisk sammenhæng, skal iflg. Kolind Poulsen forklares med kongens forbindelser til Nederlandene, især habsburgerne, hvis moderne billedpolitik han fik kendskab til i ægteskabet med Isabella af Østrig. Artiklen peger også på, at Christian II's strategiske billedbrug ikke fik nogen umiddelbar indvirkning i Danmark på de to følgende konger. Først med Frederik II kan man igen tale om en egentlig strategisk brug af portrættet i stil med Christian II's.

For Christian II handlede portrættene, som nederlandske kunstnere fremstillede, om netværksdannelse og i sidste instans om politisk magt. Det udelukker selvfølgelig ikke, at han måske også har påskønnet deres kunstneriske værdi. At Nederlandene var et kunstnerisk og intellektuelt kraftcentrum af format, er en helt central del af den dominerende fortælling om "Den gyldne Tidsalder" – og vel også den bedst kendte del uden for specialisternes snævre kredse. Det er næppe et hasarderet gæt, at mens de færreste historikere har hørt om den nederlandske opfindelse, sildebussen, som Mogensen og Poulsen fremhæver i deres bidrag, så er Grotius, Rembrandt, Spinoza og Vermeer *household names* for de allerfleste af os. De rigdomme, som driftige erhvervsfolk samlede til sig og bl.a. brugte til finansiering af pragtbyggeri og kunstværker, er selvfølgelig en vigtig del af forklaringen herpå. Det samme er sandsynligvis den høje urbaniseringsgrad: i provinsen Holland boede 42 % af befolkningen i 1525 i byer med mere end 2.500 indbyggere; den andel var i 1675 vokset til hele 61 %. Videnskabshistorikeren Wijnand Mijnhardt har overbevisende argumenteret for, at de stærkt voksende byer med en befolkning, der i høj grad var præget af indvandrere og af sø- og handelsfolk med fortællinger og genstande fra fjerne og ofte eksotiske egne, var med til at skabe et livligt, tolerant og nysgerrigt miljø og dermed fine vækstbetingelser

for det, vi i dag kalder de kreative klasser.⁵ Det nederlandske kreative kraftcenter satte sine tydelige spor i Danmark, ikke mindst i magt- og pragtarkitekturen fra slutningen af 1500-tallet og især under Christian 4. I temaets afsluttende essay placerer Christina Mogensen denne arkitektur i et større perspektiv som en del af nederlandsk kunst- og arkitektureksport eller ”handel med god smag”. Hun viser med Steenwinckel-familien som eksempel, hvordan den nederlandske arkitektur nåede til Danmark via de samme transmissionsmekanismer, som iflg. forskere fra Benelux-landene var de generelle kanaler, når det gjaldt den nederlandske kultureksport. Hermed antyder hun også den dobbelte indsigt, som dette temanummer skriver sig ind i. For det første at vi får en større og mere mangfoldig forståelse af danmarkshistorien, når vi indskriver de grænseoverskridende forbindelser, som altid har været en del af denne historie. For det andet – og dette er generelt underspillet i bidragene – at de dansk-nederlandske forbindelser kun var en lille del af noget meget større: Danmark var langt fra det eneste sted, som importerede arkitektur og kunst fra Nederlandene, ligesom undersåtter fra den danske konges riger kun udgjorde en beskedent del af den mere end en million udlændinge, der i 1600-1700-tallet migrerede til de nederlandske kystbyer.

Primo april 2020

Dette nummer er redigeret af Asger Nørlund Christensen, Annette Skovsted Hansen, Christina Lysbjerg Mogensen, Bo Poulsen og Nils Arne Sørensen.

LITTERATUR

- Bisgaard, Lars: *Christian 2.: En Biografi*, København: Gads Forlag 2019.
- Corriere della Sera* 22.03.2020: “La meravigliosa lezione anti-crisi della Danimarca, un Paradiso non replicabile ma da imitare il più possibile”, i netudgivelsen *Rassegna Stampa*, <https://www.corriere.it/rassegna-stampa/2020/03/22/come-fare-conti-la-pandemia-piu-elogio-illustre-cosmopolitismo-c0cbe59e-6c6e-11ea-8403-94d97cb6fb9f.shtml> (30.3.2020).
- Guardian* 13.9.2019, Daniel Boffey: ‘End of Golden Age: Dutch museum bans term from exhibits’, <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/13/end-of-golden-age-amsterdam-museum-bans-term-from-exhibits> (30.5.2020).
- Mijnhardt, Winjand: ‘Urbanization, Culture and the Dutch Origins of the European Enlightenment’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 125, 2010. DOI: 10.18352/bmgn-lchr.7118.
- Mogensen, Christina Lysbjerg: *Idealstat og Lov: En analyse af Embedsmandsstaben i Christian II's Land- og Bylov (1522)*, ph.d.-afhandling ved Aarhus Universitet, 2017.
- New York Times* 25.10.2019, Nina Siegal: “A Dutch Golden Age? That is only half the story”, <https://www.nytimes.com/2019/10/25/arts/design/dutch-golden-age-and-colonialism.html> (30.5.2020).
- New York Times* 28.3.2020, Peter Goodman: “The Nordic Way to Economic Rescue”, <https://www.nytimes.com/2020/03/28/business/nordic-way-economic-rescue-virus.html> (30.5.2020).
- Sørensen, Nils Arne: ‘Den transnationale vending?’, *Historisk Tidsskrift*, 109 (2), 2009, 459-472.

5 Mijnhardt: ‘Dutch Origins’, 125.

NILS ARNE SØRENSEN
PROFESSOR, PH.D.
INSTITUT FOR HISTORIE
SYDDANSK UNIVERSITET
NILS@SDU.DK

BO POULSEN
PROFESSOR, DR.PHIL.
INSTITUT FOR POLITIK OG SAMFUND
AALBORG UNIVERSITET
BPOULSEN@DPS.AAU.DK